

Disruption, available at: <http://informationweek.com/news/global-cio/careers> (accessed 27 May 2014).

Web Learning @ Penn State (2014), the Official Web presence of the Penn State Online community, available at <http://weblearning.psu.edu/blended-learning-initiative/blended-learning-models> (accessed 27 May 2014).

Надійшла до редколегії 27.05.2014

УДК 373.033 (4-01)

Я. А. Славська

*Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
(м. Луганськ)*

ФОРМИ ЕКОЛОГО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ

Анотація. Проаналізовано досвід еколого-естетичного виховання молоді Донбасу в другій половині ХХ – на початку ХХІ століть. Проаналізовано тенденції шкільної екологічної освіти, визначено основні етапи її розвитку. Здійснено науково-теоретичне обґрунтування сучасної парадигми еколого-естетичного виховання молоді. На основі системного аналізу виявлено загальні тенденції у визначенні теоретико-методологічних засад еколого-естетичного виховання молоді. Окреслено головні підходи до диференціації форм еколого-естетичного виховання за функціональними ознаками відповідно до періодизації природоохоронного руху.

Ключові слова: еколого-естетичне виховання, екологічна освіта, учнівська молодь, педагогічні умови, педагогічні методи, Донбас.

Аннотация. Обобщен опыт эколого-эстетического воспитания учащихся общеобразовательных школ Донбасса во второй половине ХХ – в начале ХХІ веков. Проанализированы тенденции школьного экологического образования, определены основные этапы его развития. Осуществлено теоретическое обоснование современной парадигмы эколого-эстетического воспитания школьников. Выявлены общие тенденции в определении теоретико-методологических основ эколого-эстетического воспитания молодежи. Определены основные подходы к дифференциации форм эколого-эстетического воспитания школьников по функциональным признакам.

Ключевые слова: эколого-эстетическое воспитание, экологическое образование, учащаяся молодежь, педагогические условия, педагогические методы, Донбасс.

Постановка проблеми. Відомо, що вирішення екологічних проблем свідчить про інтелектуальну зрілість людини, її готовність до високого рівня самовиявлення для збереження життя і задоволення культурно-естетичних потреб. Формування екологічної культури у широких верств населення є загальновизнаною домінантою в сучасному екологічному русі різних країн і регіонів, у тому числі Донбасу. У зв'язку з цим особливого значення набувають духовно-моральні імперативи, покликані благородно впливати на людину, виховувати її в дусі гуманістичних ідеалів і цінностей, прищеплювати почуття відповідальності щодо навколишнього середовища. Центральне місце в цьому процесі відводиться школі як загальноосвітньому закладу. Саме тут створені найбільш сприятливі умови для тривалого педагогічного впливу на молоде покоління в дусі сучасної еколого-естетичної парадигми.

В обраному для дослідження геостратегічному просторі – Донбасі – існують певні досвід і усталені традиції педагогічного вирішення проблем довкілля,

продуктивного взаємообміну думками, ідеями, науковими і практичними результатами. Певні досягнення з тієї чи іншої еколого-педагогічної проблематики окремо взятої країни, якщо отримують визнання у фахівців, набувають поширення, перетворюючись на тенденцію.

Ідентичність екологічних проблем та підходів до їх вирішення, реальні заходи зі створення єдиного освітнього простору, у якому екологічна освіта посідає чільне місце, створюють сприятливі умови для інтеграційних процесів у цій галузі педагогічної теорії і практики, ініціюють появу загальних тенденцій її розвитку. Оскільки Україна обирає шлях до входження у європейський і світовий економічний і культурний простір, у якому освіта набуває дедалі більшого значення, узагальнення досвіду з еколого-естетичного виховання є особливо доцільним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографія наукових досліджень свідчить, що еколого-естетичне виховання має давню традицію у формуванні в молодого покоління гуманістичних ідеалів і цінностей та знаходило відображення у філософських та педагогічних концепціях багатьох мислителів різних історичних епох і народів (Arcury, 2010).

Погляди зарубіжних та вітчизняних науковців мали значний вплив на становлення еколого-естетичного виховання як нового напрямку педагогічної теорії і практики. Досліджено, зокрема, формування естетичних почуттів та екологічної культури у школярів за допомогою засобів мистецтва (O'Brien & Stoner, 2010), естетичного ставлення до природи (Otto & Towle, 2010), розвиток геоecологічної освіти (Pemberton, 2011), екологічне та естетичне виховання у вищих навчальних закладах (Ranner, 2009), формування естетико-екологічної культури майбутнього вчителя (Smith, 2012 & Stebbing, 2010). Вивчено досвід еколого-естетичного виховання молоді в різних країнах і його застосування на Донеччині (Slavskaya, 2013).

На сьогодні вже існують дослідження з проблем шкільної екологічної освіти Донбасу, однак всі вони зосереджені переважно на вивченні та аналізі досвіду, що не виходив за межі педагогічного країнознавства. Виняток становить розвідка луганського дослідника В. В. Червонецького (Chervonetsky, 2007), у якій автор розглянув тенденції розвитку екологічної освіти в школах провідних країн Європи.

Здійснені дослідження присвячені лише головним тенденціям розвитку шкільної екологічної освіти, виховання молоді. У них здебільшого узагальнено педагогічний досвід і виявлено найпоширеніші еволюційні процеси екологічної освіти молодого покоління у школах країн євроатлантичного регіону, якому Україна відводить пріоритетну роль у міжнародному співробітництві. Виникла потреба у науково виважених даних щодо інтеграційних процесів, які відбуваються в шкільній екологічній освіті (Aronson, 2011).

Мета нашого дослідження – проаналізувати стан і визначити загальні тенденції розвитку еколого-естетичного виховання молоді Донбасу та узагальнити практичний досвід підготовки молодого покоління до вирішення екологічних проблем, який слугуватиме вдосконаленню даної галузі педагогічної теорії і практики.

Провідна концептуальна ідея дослідження полягає в тому, що еколого-естетичне виховання молоді України, починаючи з 70-х років ХХ століття й до сьогодення, стає однією із найбільш пріоритетних гуманітарних галузей як

на глобальному, так і на макрорегіональному рівнях, оскільки з ним пов'язана докорінна переорієнтація свідомості людини щодо відносин із природою (з егоцентристських на природоцентристські), формування еколого-естетичної культури. Особливу увагу слід приділяти ґрунтовному еколого-естетичному вихованню молодого покоління, здатного гармонізувати відносини з навколишнім середовищем. Школі й позашкільним закладам освіти в еколого-естетичному вихованні молоді належить ключова роль, що потребує створення системи еколого-естетичного виховання, яка б повною мірою його забезпечувала. Зважаючи на той факт, що саме на теренах Донбасу відбуваються масштабні процеси, у тому числі й на освітянській ниві, у яких важливу роль відіграє еколого-естетичне виховання, ми зосередили увагу на вивченні стану та визначенні загальних тенденцій цього напрямку шкільного виховання.

На підставі аналізу міжнародних і національних документів і матеріалів, монографічних видань і публікацій вітчизняних і зарубіжних авторів з проблем шкільного еколого-естетичного виховання (Arth & Johnson, 2013; Atfield, 2009), творчого спілкування з науковцями і освітянами було розроблено концепцію нашого дослідження. Її положення ґрунтуються на висновках і рекомендаціях міжнародних конгресів і форумів, регіональних і національних конференцій з екологічної освіти, провідних ідей соціальної і педагогічної екології (Brien & Stoner, 2010), філософії освіти (Otto & Towle, 2010), філософії виховання (Pemberton, 2011), порівняльної педагогіки (Ranner, 2009), загальної теорії педагогіки (Smith, 2012), історії педагогіки (Stebbing, 2010), соціальної педагогіки (Tilbury, 2008), вікової та педагогічної психології, загальної психології, сучасних національних систем загальної та екологічної освіти (Touler, 2012), вчення про біосферу і ноосферу, новітніх досліджень у галузі інвайроменталістики (Weatherly, 2010), комплексної екології (Williams, 2009), природознавства, філософії життя (Wilson, 2010), філософії існування, філософії цілісності (Wolf, 2013). Комплексний, багатофункціональний характер досліджуваної проблеми дозволяє реалізувати провідну ідею за умови системного підходу до визначеної концепції дослідження.

Концепція дослідження включає наведені нижче поняття, які сприяють реалізації провідної ідеї.

1. Методологічні обґрунтування шкільного еколого-естетичного виховання молоді Донбасу засновані на ідеях комплексної екології та вчення про біосферу і ноосферу, які за визначенням фахівців (вітчизняних і зарубіжних), найбільше відповідають сучасним уявленням про природу і людину, їх відносини, причини виникнення екологічної кризи, умови і засоби її подолання, перспективи людства на близьке і віддалене майбутнє. Ідентичність методів наукового пізнання й осмислення актуальних проблем доквілля забезпечує тотожність їх відображення в теорії і практиці еколого-естетичного виховання.

2. У визначенні теоретичних основ еколого-естетичного виховання важливу роль відіграють рішення й рекомендації міжнародних форумів, конгресів і семінарів, що проходять під егідою ЮНЕСКО та інших спеціалізованих структур ООН, а також прийняті на них стратегії і плани розвитку цієї галузі педагогічної науки і шкільної практики. Врахування напрацьованого спільними зусиллями понятійного апарату, визначення мети, керівних ідей і положень, підходів до організації та відображення змісту еколого-естетичного виховання молоді Донбасу в навчальному процесі школи сприяє узгодженості позицій щодо

напрямів розвитку цієї галузі педагогічної теорії та шкільної практики, ініціює появу загальних тенденцій у ній.

3. Виділення загальних тенденцій дає можливість зосередити увагу на певному історичному відтинку розвитку шкільного еколого-естетичного виховання молоді України (друга половина ХХ століття), а також розглянути і проаналізувати його під кутом зору усталеності та продукування нових ідей (початок ХХІ століття).

4. Узагальнення досвіду еколого-естетичного виховання молоді Донбасу та врахування виявлених загальних тенденцій має сприяти подальшому розвитку і вдосконаленню цього напрямку освітньої діяльності.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють переважно другу половину ХХ століття – період активного зростання педагогічного руху на захист природного довкілля, спрямованого на гармонізацію та естетизацію взаємин між людиною і природою. Сьогодні завдяки зусиллям педагогічної громадськості багатьох країн рух оформився в нову галузь педагогічної теорії і практики – еколого-естетичне виховання, яке впливає на формування свідомості та культури молоді. При цьому особливу увагу приділено вихованню учнівської молоді, яка має бути підготована до вирішення екологічних проблем, створення екологічно безпечних умов життя. Шкільні заклади освіти визнано основними центрами масової еколого-естетичної підготовки молоді. Це засвідчують міжнародні конференції з екологічної освіти, які періодично проводять починаючи з 70-х рр. ХХ століття до сьогодні.

Загальна методологія дослідження ґрунтується на провідних принципах діалектики та детермінізму (перший відображає взаємообумовлений і суперечливий розвиток відносин людини з природою, пошук шляхів до їх гармонізації, другий розкриває об'єктивну зумовленість виникнення глобальної екологічної кризи та запровадження ефективних засобів її подолання, до яких належить еколого-естетичне виховання); теорії наукового пізнання, філософських положеннях про взаємозв'язок між процесами навчання та виховання, системному підході до цілісних педагогічних процесів і явищ, аксіологічних положеннях про універсальну цінність природи та її вплив на розвиток емоційно-почуттєвої й інтелектуальної сфер психіки особистості та формування еколого-естетичної культури, конкретно-науковому принципі історизму, що дає змогу дослідити становлення і розвиток еколого-естетичної освіти.

Методологічне значення мають принципи і методи системного підходу до пізнання, що передбачають взаємопов'язаність, взаємозумовленість, цілісність явищ об'єктивної дійсності в комплексі соціальних систем (економіки, політики, культури, цивілізації тощо); концепціях гуманізації відносин у системі „людина – суспільство – природа”, серед яких вчення про біосферу і ноосферу посідає центральне місце. У ньому переконливо обґрунтовано природну закономірність переходу біофізичного середовища в ноосферне – розумну організацію взаємин людини з природою, за якої інтелектуальну й практичну діяльність людини визначають духовно-моральні імперативи, що забезпечує їх гармонійну єдність, сприяє розвитку високих гуманістичних якостей, почуття турботи й відповідальності за наслідки природокористування.

У ході соціологічного опитування проаналізовано та узагальнено досвід роботи учителів початкових класів дванадцяти шкіл м. Горлівка Донецької області, які працюють у напрямку взаємодії сім'ї та школи в еколого-естетичному вихованні учнів. Установлено таку систему завдань еколого-естетичного

виховання:

- допомога батькам в усвідомленні сутності та особливостей еколого-естетичного виховання учнів початкових класів, еколого-естетичне просвітництво;
- з'ясування рівня еколого-естетичної культури батьків, її розвиток у процесі спільних із дітьми вправ з охорони природи, екостану довкілля;
- узагальнення знань батьків про екостан планети, зміна поведінки чи способу життя як батьків, так і дітей у дусі еколого-естетичної культури;
- залучення батьків до спільної роботи з класним керівником щодо створення у дітей передумов гармонійної взаємодії з природою, прищеплення їм перших навичок природоохоронної діяльності;
- об'єднання зусиль сім'ї і школи у формуванні в дітей бережливого ставлення до природи, збагачення знання батьків з еколого-естетичного виховання;
- надання уявлення про навколишнє середовище як життєвий простір дитини, обговорення проблем екологічної культури дитини, розвиток еколого-естетичного виховання у позакласній і навчальній діяльності;
- акцентування уваги на екологічних проблемах країни і регіону, залучення батьків до виховання екологічної культури, свідомості й мислення дітей;
- розуміння важливості проблеми відносин людини з природою і наслідків діяльності суспільства, розширення уявлень батьків, активізація інтересу до створення сприятливого середовища;
- розкриття поняття людини як біосоціальної сутності, пов'язаної із середовищем існування, яка долає свою залежність від несприятливих природних умов і явищ;
- демонстрування досягнень розвитку еколого-естетичного виховання в позакласній та навчальній діяльності, сприяння підвищенню ролі сім'ї у вихованні в дітей любові та шанобливого ставлення до природи, формуванню правил екологічно грамотної взаємодії з навколишнім середовищем.

Установлено такі комбіновані форми й методи еколого-естетичного виховання:

- круглі столи, батьківські тренінги, обмін думками, анкетування;
- обговорення, інформування, батьківська газета, ігри-вправи, робота в групах;
- бесіди вчителя, обговорення педагогічних ситуацій за творами В. Сухомлинського, виготовлення еколого-естетичних портфоліо;
- еколого-естетичні виставки малюнків, виконання еколого-естетичних завдань;
- розробка законів охорони природи, еколого-естетичні іспити, складання екосхем захисту природи, еколого-естетичних календарів;
- батьківсько-дитячі еколого-естетичні практикуми – ігри, змагання між командами батьків та дітей на природі, лекції для батьків, еколого-естетичне тестування;
- дитячі інсценізації творів В. Сухомлинського, розбір еколого-естетичних ситуацій, практичні роботи з правил поведіння на природі;
- виступи дітей-екологів, рекомендації батькам щодо домашнього обговорення з дітьми еколого-естетичних питань, домашні завдання, створення екологічних журналів;
- зібрання-співбесіди, виставки на природну тематику, еколого-естетичні конкурси, фотогазети, еколого-естетичні бесіди, ігри-подорожі тощо.

У ході нашого дослідження проаналізовано діяльність дитячої екологічної

асоціації «Зелена країна» на Донбасі в період з 1997 по 2014 роки:

- мета організації – розвиток дитячого екологічного руху, організація неформальної екологічної освіти дітей, залучення підлітків до природоохоронної діяльності;

-напрями еколого-естетичної діяльності – об'єднання дитячих екологічних організацій, загонів, гуртків; поширення інформації з екологічної освіти та еколого-естетичного виховання; видавнича діяльність; співробітництво з природоохоронними структурами; проведення наукових екологічних досліджень у межах Малої академії наук, організація та проведення природоохоронних акцій, навчальних експедицій, таборів та зльотів;

- форми і методи еколого-естетичної діяльності – дослідження малих річок Донецької та Луганської областей (Бахмут, Кривий Торець, Корсунь та ін.), літні польові екологічні табори, екомоніторинг, екологічний парламент, екологічні акції, видання посібників для педагогів-організаторів з еколого-естетичного виховання дітей у школах та позашкільних закладах, екологічних газет, масова форма активної екологічної самоосвіти і виховання дітей “Екологічна біржа”, семінари-тренінги з проведення екологічних заходів, науково-дослідної роботи учнів, написання і реалізації екологічних проектів, роботи зі ЗМІ тощо.

Як приклад еколого-естетичного виховання учнів 1-11 класів проаналізовано досвід вчителя біології Артемівської ЗОШ №11 Бак Вікторії Федорівни.

1. Метою роботи в школі вчитель вбачає у розробці цілісного підходу до вивчення біології, за якого життя розглядається у єдності його духовних і матеріальних аспектів.

2. Напрямами еколого-естетичної діяльності є одухотворення освіти, формування здатності сприймати прояви краси у на будь-якому рівні Всесвіту. Прослідковується безперервна змістова лінія навчання від 1 до 11 класу, спрямована на розвиток у учнів цілісного мислення .

3. Формами й методами еколого-естетичної діяльності є авторські освітні курси “Світ краси”, “Зерцало юності”, “Філософія біології”, засновані на принципах наукових теорій живої речовини В. І. Вернадського, морфогенетичних полів Н. Гурвича, хвильового генома П. Гаряєва, гіпотези Жакоба і Мано, синергетики, причинної механіки М. Козирева. Учитель розвиває досвід застосування методів і прийомів гуманної педагогіки Ш. Амонашвілі. У центрі уваги – розвиток уявлень учнів про власне призначення, моральних якостей, зокрема на прикладах з життя великих людей, роздумах та притчах мудреців. При цьому відбувається самовизначення власної життєвої позиції.

Висновки. Теоретичне значення обраної теми дослідження полягає в тому, що вперше визначено умови, які ініціювали появу і розвиток еколого-естетичного виховання на теренах Донбасу в другій половині ХХ – на початку ХХІ століть. Перспективи подальших розвідок з окресленої проблематики полягають у визначенні й аналізі філософських і методологічних засад еколого-естетичного виховання; ролі Донеччини в активізації міжнародного співробітництва з розвитку еколого-естетичних ідей і поглядів. Мова йде про самостійну галузь педагогічної науки і практики, ґрунтовне висвітлення системи еколого-естетичного виховання молодого покоління та виховання еколого-естетичної культури у школярів.

Бібліографічні посилання

Arcury, T. A. (2010), “Public Environmental Knowledge: a Statewide Survey”, *The Journal of Environmental Education*, Vol. 18 No. 4, pp. 35-39.

- Aronson, J. A. (2011), "How Schools Can Recruit Hard-to-Reach Parents", *Educational Leadership*, Vol. 53 No. 7, pp. 58-60.
- Arth, A. S., Johnson, J. A. (2013), "Dramatization and Gaming for Optimum Environmental Survival", *Elementary English*, Vol. 50 No. 4, pp. 540-541.
- Attfield, R. S. (2009), "Teaching Environmental Philosophy at a British University", *The Journal of Environmental Education*, Vol. 18 No. 4, pp. 15-17.
- Chervonetsky, V. V. (2007), "General tendencies of the school education development in the Euro-Atlantic region in the second half of the 20th-early 21st centuries" ["Zagal'ni tendencii rozvitku shkilnoi ekologichnoi osviti v krainah evroatlantichnogo regionu regionu u drugij polovini XX-na pochatku XXI stolit"], Dissertation for doctoracy in pedagogical sciences, Lugansk.
- O'Brien, K. L. and Stoner, D. P. (2010), "Increasing Environmental Awareness through Children's Literature", *The Reading Teacher*, Vol. 41 No. 1, pp. 14-21.
- Otto, J. H., Towle, A. M. (2010), *Modern Biology*, Environmental Protection, New York.
- Pemberton, D. A. (2011), "Strategy for a National Network for Environmental Education", *The Journal of Environmental Education*, Vol. 19 No. 4, pp. 8-11.
- Ranner, J. O. (2009), "Piaget's Development Model: a Basis for Research in Science Education", *School Science and Mathematics*, Vol. LXXX No. 3, pp. 193-199.
- Smith, J. A. (2012), "Thoughts on the Planning of an Environmental Studies Course," *International Workshop on Environmental Studies in Higer Education and Teacher Training*, London, September, pp. 96-107.
- Stebbing, G. L. (2010), "The National Strategy and Evolutionary Future of Mankind", *The American Naturalist*, Vol. 104, pp. 935-936.
- Slavskaya, Y. A. (2013), "Theoretical and methodological basis of ecological and aesthetic upbringing of schoolchildren in the context of sustainable development ideas", *Nauka i Studia*, NR. 22 (90), Przemysl, pp. 15-18.
- Slavskaya, Y. A., Sizov, V. V. (2013), "*Aesthetics of behavior: theory, methodology, practice*", ["Estetika povedinki: teoria, metodologia, praktika"], Innovation, Dnepropetrovsk.
- Tilbury, D. M. (2008), "The Critical Learning Years for Environmental Education", *Environmental Education at the Early Childhood Level*, North American Association for Environmental Education, Washington.
- Touler, T. A. (2012), "A Survey of Canadian Pre-Service Training in Environmental Education", *The Journal of Environmental Education*, Vol. 12, pp. 11-16.
- Towler, J. R. (2009), "Environmental Decision Making in Britain", *The Journal of Environmental Education*, Vol. 10 No. 4, pp. 125-129.
- Weatherly, M. A. (2010), "Barrier Island. Nature's Own Classroom", *The Gifted Child Today*, Vol. 10, pp. 24-26.
- Williams, A. J. (2009), "The New Environment – A Meaningless Epithet", *The Journal of Environmental Education*, Vol. 10 No. 4, pp. 4-14.
- Wilson, R. A. (2014) "Environmental Education During the Early Childhood Years", available at: <http://www.stemworks.org/digest/dse96-2.html>.
- Wolf, J. S. (2013), "Development of Man's Approach to the Environment", *Environmental Problems*, Part I, International Training Course on Environmental Education, Prague, UNESCO, pp. 34-37.

Надійшла до редакції 20.05.2014